

Hospitaalridders anno 1248

Handboek deel II: uitrusting van hospitaalridders omstreeks 1248

Versie 1.2, juni 2025

Inhoudsopgave

INTRODUCTIE WAAROM EEN HANDBOEK?	4
Levend document	4
Ontwikkelingen in de hoge middeleeuwen	5
 BEPANTSERING HELMEN	 6
Van neushelm naar pothelm	6
Neushelmen	9
Transitionele helmen	12
Grote Helm (pothelm)	15
Cervelliere (Secrete)	18
Chapel de fer (Ketelhelm)	18
Welke helmen zijn geschikt?	20
 BEPANTSERING MALIËN	 24
Hauberk (halsberg)	25
Geïntegreerde handschoenen	26
Haubergeon	28
Moderne reproducties	29
Separate Maliën	30
Separate ronde Coif	30
Separate vierkante Coif	31
Separate handschoenen	34
Beenbescherming	35
Demi-chausses	35
Chausses en cuisses	36
Het totaalbeeld	38

BEPANTSERING PLAATBESCHERMING	40
Poleyns en Schynbalds	39
Couters en spaulders	40
Coat-of-plates	41
Aillettes	42
BESCHERMENDE UITRUSTING SCHILDEN	44
Vorm van het schild	44
Kleur van het schild	45
Guige en riemen	46
UITRUSTING WAPENS	47
Eenhandig zwaard	47
Dolk en basilard	47
Falchion	48
Strijdbijl	48
Strijdknops	49
Faussart/Glaive	49
Speer en lans	50
Kruisboog	51
KAMPUITRUSTING GEBRUIKSVOORWERPEN	52
Borden en bestek	52
Mokken en bekers	52
Messen	52
Veldflessen	53

BIJLAGE 1 LINKS NAAR WEBSHOPS **54**

BIJLAGE 2 EVOLUTIE VAN DE HELM **56**

Ontwikkeling van de helm	56
Neushelm in manuscript	58
Transitionele helm in manuscript	58
Pothelm in manuscript	58
Chapel-de-fer in manuscript	59
Het schilderen van helmen	59

BIJLAGE 3 PRODUCTIE VAN MALIËN **60**

Materiaal	60
Draad trekken	60
Solide ringen	61

BIJLAGE 4 MALIËN VOOR DE ADEL? **62**

BIJLAGE 5 SQUARE-BIB COIF **64**

BIJLAGE 6 AILLETES **65**

BIJLAGE 7 BIBLIOGRAFIE **66**

Manuscripten	66
Publicaties	66
Online Bronnen	67

INTRODUCTIE

WAAROM EEN HANDBOEK?

Tijdens het bestaan van onze vereniging is er al heel wat onderzoek gedaan naar de kleding, wapens, voorwerpen en gebruiken van de Hospitaalridders uit het midden van de 13e eeuw. Het doel van dit handboek is om een levend document te creëren dat zowel door nieuwe als bestaande leden geraadpleegd kan worden bij het samenstellen van hun persoonlijke uitrusting en het uitwerken van hun individuele uitbeelding.

LEVEND DOCUMENT

We noemen dit handboek bewust een *levend document*, omdat naarmate we meer leren over de kleding en gebruiken van de Hospitaalridders dit ongetwijfeld zal leiden tot nieuwe inzichten en interpretaties van het bronmateriaal.

Dit handboek dient ertoe om de **huidige** interpretaties van bronnen en boeken te vertalen naar een praktische gids voor nieuwe en bestaande leden.

Aan de hand van primaire en secundaire bronnen zal in dit handboek worden getracht om een zo getrouw mogelijk beeld te schetsen van de ontwikkelingen op het gebied van wapens en uitrusting omstreeks 1248. Een stuk eigen interpretatie zal daarbij op sommige punten onvermijdelijk zijn, maar waar dat nodig blijkt zal dat expliciet worden vermeld.

We nodigen dan ook iedereen nadrukkelijk uit om eigen onderzoek en nieuwe inzichten te delen met de groep, en op die manier mee te bouwen aan onze gezamenlijke uitbeelding.

Gaston Jamin, augustus 2021

ONTWIKKELINGEN IN DE HOGE MIDDELEEUWEN

De Hoge Middeleeuwen, ruwweg de periode tussen 1100 en 1300, is opmerkelijk in die zin dat militaire uitrusting slechts kleine veranderingen doormaakt en nagenoeg 200 jaar voor een groot deel onveranderd blijft. Technische innovatie was immers niet de expertise van de heersende Europese elite, die vooral uit was op het handhaven van hun sociale positie door middel van beproefde methoden.

Deze relatief langzame vooruitgang maakt het gebruik van “oudere” uitrustingsstukken aannemelijker, omdat er in principe geen schokkende veranderingen plaatsvinden die de essentie van oorlogsvoering beïnvloeden. Professor John France stelt in zijn boek *Western Warfare in the age of the crusades*:

*Because weapons and armour changed only slowly, they must have enjoyed very long lives...Probably only the better-off could afford to be up to date, while the remainder wore what amounted to **hand-me-downs**, patched, developed and augmented as their pockets made possible – John France*

In de dertiende eeuw zien we vooral een continuering van de ontwikkelde technologie uit de 12^e eeuw, met relatief kleine innovaties op het vlak van bepantsering. De beproefde maliënkolders worden langer, getailleerder en krijgen geïntegreerde handschoenen, de benen zijn beter beschermd, en de helm van de ridder beschermd uiteindelijk ook de nek en tenslotte het hele hoofd. Ook de eerste vorm van plaatbepantsering doet in de 13^e eeuw zijn intrede, al is dat nu nog in de vorm van een *coat-of-plates*, een soort vroege brigandine, die bestaat uit een leren vest of wapenrok met daarin metalen platen vastgemaakt aan de binnenkant.

Toch zien we een aantal ontwikkelingen die specifiek voor de tweede helft van de 13^e eeuw gelden, en daarmee voor onze uitbeelding meestal niet geschikt zijn. Denk bijvoorbeeld aan de *sugarloaf*, *Bolzano* en *Pembridge* helmtypen, *aillettes* op de schouders en de vroege vormen van plaatbepantsering: *polyens*, *schynbalds* en *couters* (knie-, scheen-, en elleboogbeschermers) die in de experimentele fase zaten.

BEPANTSERING

HELMEN

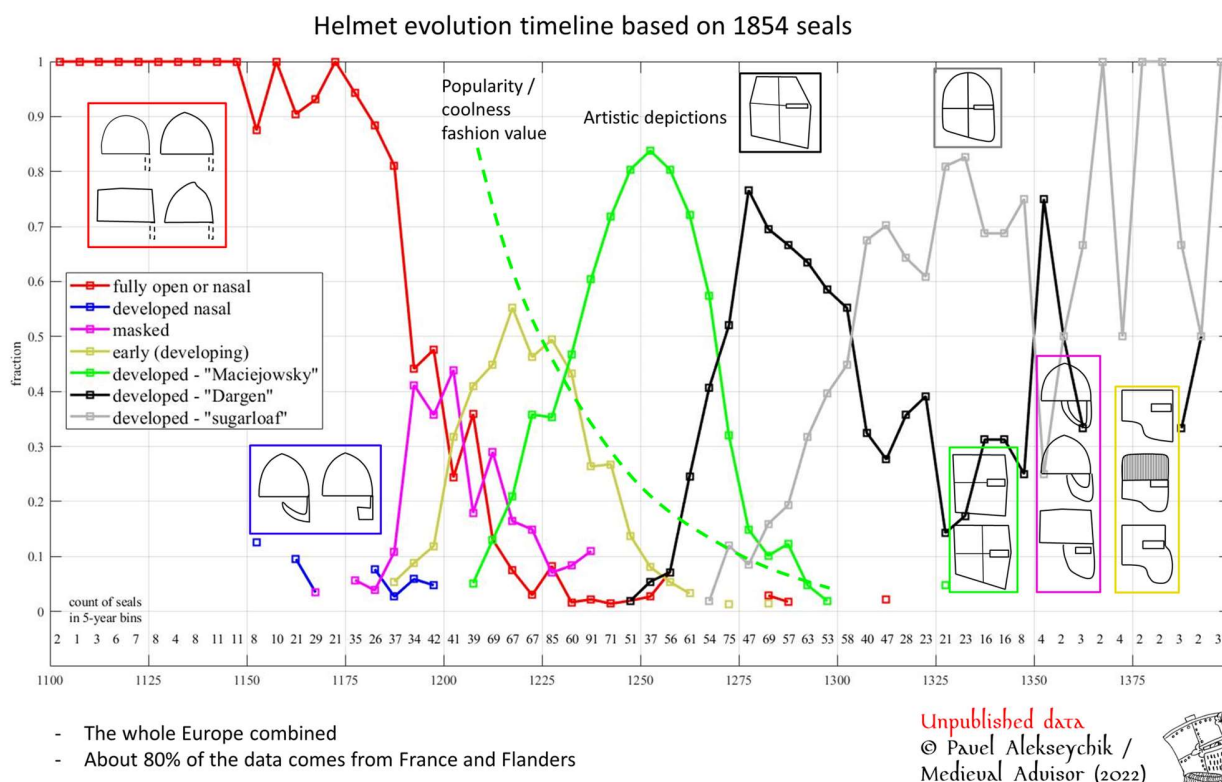
VAN NEUSHELM NAAR POTHELM

Ook voor *milites* in de 13^e eeuw was de helm een onmisbaar uitrustingsstuk, en wellicht dat we daarom ook op dit vlak de meeste veranderingen zien. Voor ridders betekent dit een doorontwikkeling van de traditionele neushelm waarbij eerst het gezicht, dan de nek en later het hele hoofd wordt beschermd. Voor infanterie is de *comeback* van de *chapel de fer* (later ook wel *ketelhoed* genoemd), die ergens in de tweede helft van de 12^e eeuw opnieuw opduikt, een dermate succes dat deze nog vele eeuwen in gebruik zou blijven.

Om te beginnen kijken we naar de globale evolutie van de helm voor de ridder (figuur 1), op basis van onderzoek door *Pavel Alekseychik* in 2022, waarin op basis van ruim 1850 historische zegels en *bracteates* (een plat, dun, enkelzijdig medaillon dat gedragen werd als een sieraad) gekeken wordt naar de ontwikkelingen in West-Europa gedurende de periode 1100-1375.

Afbeelding 1: Een rijke uitbeelding van de volledig gesloten helm en een enkele ketelhoed in "Life of St Edward the Confessor" (MS Ee.3.59), folio 32V, 1250

Figuur 1: Alekseychik: "This analysis zooms into the highly interesting period, during which the open helmet gradually lost the battle to its (en)closed successor."

Wat we in ieder geval duidelijk kunnen afleiden uit dit onderzoek is dat voor een ridder een transitionele helm met gezichts- en nekbescherming en **met name de volledige gesloten helm** de belangrijkste vormen zijn voor de periode 1225-1250. Een interessante bijkomstigheid is dat we ook gebruik kunnen maken van de de transitionele helmen, die een eigen tintje aan je uitbeelding kunnen geven.

Het *Pembridge*- en *Sugarloaf*-model zien we heel duidelijk pas **na** 1260-1280 opkomen, en is voor onze uitbeelding niet geschikt. Hier komen we later nog op terug.

Afbeelding 2: Een rijke uitbeelding van verschillende helmtypen in de "Morgan Bible" (MS M.638), 1240-1250. Let hier ook op de aanwezigheid van ronde neushelmen die blijkbaar nog steeds te paard werden gedragen. Duidelijk is dat ook in dit manuscript de volledig gesloten helm de overhand heeft.

Afbeelding 3: *Romance of Alexander*, O.9.34, Folio 46 ff. omstreeks 1250

Wat betreft het gebruik van de neushelm rond 1250 zijn de bronnen niet heel eenduidig. Ondanks dat we in manuscripten uit die periode dit type helm nog regelmatig zien, ontbreekt deze in zegels en medailles (*bracteate*) voor de periode na 1230. Dat kan er mee te maken hebben dat op zegels doorgaans alleen edelen worden afgebeeld in (moderne) ridderuitrusting. Laten we eens wat verder inzoomen op de ontwikkeling van neushelm naar de gesloten helm.

Afbeelding 4: Links het zegel van Guy de Milly (1247), rechts het zegel van Gérard de Jauche (1245), beide met een volledig gesloten helm.

Neushelmen

De neushelm (*nasal helmet*), met het typerende neusstuk ter bescherming, ontstaat al eind 9e eeuw en blijft zoals eerder aangetoond zeker in gebruik tot omstreeks 1220-1230, daarna laten de primaire bronnen deze helmen steeds minder zien. De meest vroege vorm van de neushelm is de *spangenhelm*, een rond- of kegelvormig model dat is opgebouwd uit losse stukken die middels dwarsbanden aan elkaar geklonken werden.

De spangenhelm is voor onze uitbeelding **niet** geschikt; spangenhelmen van iedere soort kunnen voor de periode rond 1250 het beste vermeden worden.

Neushelmen komen daarna voor in diverse varianten en vormen, en met name in de tweede helft van de 12^e eeuw zien we dat de bovenkant verschillende vormen gaat aannemen. Een oudere vorm is de *Phrygian cap*, een helm met een naar voren geplaatste punt die veel gebruikt werd. Dit ontwerp is qua basisvorm zeker niet nieuw: al in de Griekse Oudheid ontstond dit helmtypen, met een extreme top vervaardigd uit brons, en werd gedragen door de cavalerie van Macedonië.

Verder zien we dat de traditionele kegelvormige neushelm in de tweede helft van de 12^e eeuw steeds meer plaats maakt voor een rond *round-topped* vorm. Die zien we bijvoorbeeld terug in het zegel van koning Richard I van Engeland, uit 1189. Ook de *Morgan Bible* laat dit model veel zien.

Afbeelding 5: Een reproductie van een Spangenhelm

Afbeelding 6: Voorbeeld van de Phrygian cap. Hortus Deliciarum, Folio III-d (1185)

Afbeelding 7: Links een afbeelding uit de Morgan Bible (omstreeks 1250) met daarin de ronde neushelm, met daarnaast een ronde neushelm in *Life of St Alban* (Engeland), TCL E. I. 40, Folio 38 (1250); helemaal rechts uit BL Cotton MS Nero D I (1) *Lives of the Offas*, Folio 3v (1250)

Tenslotte zien we een laatste variant met een meer platte bovenkant en een vierkanter profiel. Het onderzoek van *Alekseychik* (zie figuur 1) laat zien dat deze *flat-top* variant (ook wel *calotte* genoemd) net als de *round top* slechts kort bestaat en ze worden al gauw voorzien van een gezichtsplaat. Deze ontwikkeling is feitelijk de voorbode van de cilindrische helmen met volledige gezichtsbescherming, en uiteindelijk de *Grote Helm* zoals we die in de tweede helft van de 13^e eeuw zien.

Afbeelding 8: Enkele flat-top helmen, met vlnr: *The Third Crusade Arrives in Genoa*, 'Annals of Genoa', BNF Latin 10136, folio 109v (1190-1195), Twee interessante helmen met wat lijkt op een baard in BL Harley 5102 *Psalter, with canticles*, Folio 32 (1200-1225), en rechts een "calotte" uit BNF Latin 5003 *Pantheon*, Folio 094v, (1200-1225)

Zoals gezegd zien we na 1230 het aantal neushelmen in primaire bronnen teruglopen. Toch komen we ze nog regelmatig tegen, waaronder in de Maciejowski Bible, dus vooralsnog is er geen reden om te stellen dat dit type helm niet correct is voor de periode 1240-1250. Interessant is dat nog wel eens wordt aangenomen dat in manuscripten vooral “vijandelijke” soldaten en/of heidenen bewust worden getoond met minderwaardig, verouderd materiaal, zoals een neushelm. Sluitend bewijs voor deze stelling ontbreekt. Tot slot enkele richtlijnen en overwegingen voor het kiezen van de juiste neushelm:

- *Hoewel zeker niet incorrect voor 1250, hangt de keuze voor een neushelm ook af van de rol die je wil uitbeelden. Een ridder en/of edelman zal eerder kiezen voor een gesloten helm (transitioneel model of volledig gesloten). Voor de sergeant (die doorgaans ook deel uitmaken van de cavalerie) of soldaat is dit model een stuk aannemelijker. Deze kan ook kiezen voor een ketelhoed.*
- *Kies je voor de neushelm, neem dan in ieder geval **geen spangenhelm**, maar een helm vervaardigd uit 1 stuk met een ronde rand (zie afbeelding 7). Vermijd ook de veel gereproduceerde “St. Wenceslas Helm”, een Normandisch model dat niet uit de 13^e eeuw stamt.*
- *De ronde en de flat-top neushelmen zijn de meest “moderne” varianten, die we respectievelijk tot 1220 en 1230 nog veelvuldig zien (al worden ze al vrij gauw voorzien van een gezichtsplaat). Kies dus bij voorkeur voor een van deze twee.*
- *Een neushelm is ongeschikt voor boogschutters omdat het neusstuk het gezichtsveld blokkeert. Kies dan een open helm (zonder neusstuk) of een ketelhoed.*

Afbeelding 9: De helm van St. Wenceslas stamt al uit de 10^e-11^e eeuw en werd gevonden in Praag. Dit specifieke ontwerp wordt door zeer veel aanbieders van re-enactmentuitrusting als reproductie aangeboden, en vaak ten onrechte als kruisvaardershelm gebruikt.

Transitionele helmen

Nu we een beter beeld hebben van de ontwikkeling van de neushelm, kunnen we kijken hoe deze zich verder ontwikkelt tot de “transitionele” helm. Daarmee bedoelen we de groep helmen met als gemeenschappelijk kenmerk de toevoeging van een (volledige) gezichtsplaat, en helmen met een gezichtsplaat plus extra nekbescherming. We hebben het dan ruwweg over de periode 1180-1225.

Deze eerste variant met meer gezichtsbescherming is eigenlijk niks anders dan een neushelm waaraan een gezichtsplaat werd toegevoegd. Dat begint eerst voorzichtig met een vergroting van het neusstuk, wat ook wel het *proto-faceplate* model wordt genoemd.

Afbeelding 10 vlnr: Enkele voorbeelden van een vroege vorm van gezichtsbescherming. UBH Cod. Pal. germ. 112 Rolandslied of Konrad Pfaffe, Folio 71v (1180-1200), BFLG Mss. 115289 Latin Bible, Folio 294r (1200-1225) en tenslotte een reproductie van een *proto-faceplate* van reenactor Thomas Weinhold, die een hele tijdlijn aan helmen uit de 12^e en 3^e eeuw liet vervaardigen.

Daarna volgen modellen met een gehele plaat die het gezicht beschermt. We moeten echter onthouden dat al deze ontwikkelingen **geen mooi logisch en lineair verloop** kennen, maar eerder een grillig verloop laten zien. Vooruitgang gaat in de 13^e eeuw met “horten en stoten” en verschillen per land en regio.

Dit grillige, non-lineaire verloop van de evolutie van de helm zien we ook terug in de latere varianten. De manuscripten laten duidelijk zien dat er tussen 1220-1240 zowel **transitionele** helmen voorkomen (*developing great helm, enclosed*) naast de **vroege grote** helm (*early developed great helm*). Na 1240 heeft de vroege vorm van de grote helm de overhand en is in 1248 *well-established*.

Afbeelding 11 vlnr: Helmen met een gezichtsplaat in Cathedral Chartres, France, 'Murder of St Thomas Becket', County of Blois (1210), daarnaast BNF Latin 11534 Bible, Folio 157v (1185-1195), "Petersfrauengraduale", Bibliothek van St. Peter-Salzburg, Cod. a IX 11 (1200-1220)

Deze eerste vorm van de transitionele helm, met gezichtsplaat, zien we veelvuldig in de primaire bronnen terugkomen, in veel verschillende regio's. De tweede vorm heeft de toevoeging van meer bescherming in de nek. Vaak is dit een apart ingezet stuk staal, soms zien we dat de basis van de helm al lager lijkt te worden. Dit model komen we vooral tegen in het Heilige Roomse Rijk en dit model lijkt een transitie te zijn van de *flat-top* helm met gezichtsplaat naar **de eerste "echte" Grote Helm**.

Afbeelding 12 vlnr: Shrine of Charlemagne, silver reliquary, Lower Lotharingia (c.1215); Français 19093 - f.19r, Album de dessins et croquis (1220-1240); rechts een apart model in een manuscript zonder naam, geschreven door Heinrich von Veldeke, ms. germ. fol. 282 - f.53r (1220-1230), en helemaal rechts een op maat gemaakte moderne reproductie.

Afbeelding 13 vlnr: Een model dat we veel zien als reproductie, met een extra stuk staal als nekbescherming; daarnaast het zegel van Arnould Seigneur de Larochette (1244) dat laat zien dat een transitionele helm zelfs tot in de jaren veertig voorkomt; rechts zien we een reproductie van een transitionele helm met extra nekplaat.

Grote Helm (pothelm of heaume)

De vroege grote helm (ook wel vroege pothelm), voor het eerst te zien in 1209 in het zegel van *Hugues de Malaunay*, zien we na 1230-1240 als het dominante helmtype voor ridders opduiken in manuscripten en zegels. Een aantal voorbeelden:

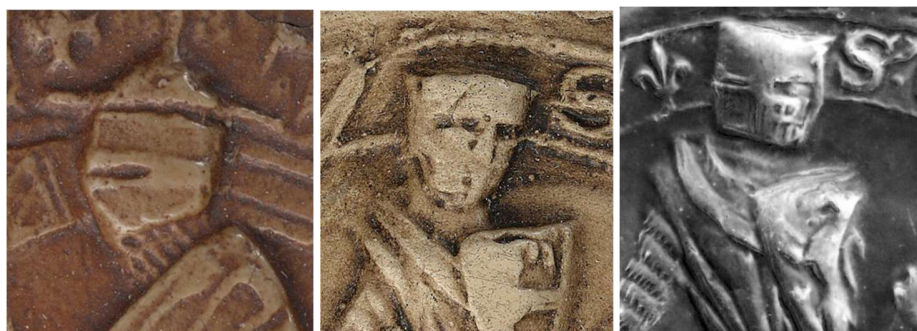
Afbeelding 14 vlnr: *Expositio in Apocalypsim*, Folio 78v, MS Mm.5.31, (1249-1250); *Romance of Alexander*, f012r (1250); Royal MS 12 F XIII, Folio 11v (1230-1300)

Dit helmtype zien we telkens verschijnen in ongeveer dezelfde basisvorm: een *flat-top* cilindrische vorm die het hoofd volledig beschermt, met twee kleine sleuven voor de ogen.

Afbeelding 14A: moderne reproductie van de Maciejowski Helm door Oleg Kozlenkov. Let hier vooral op de gebogen, "flared top" van de helm.

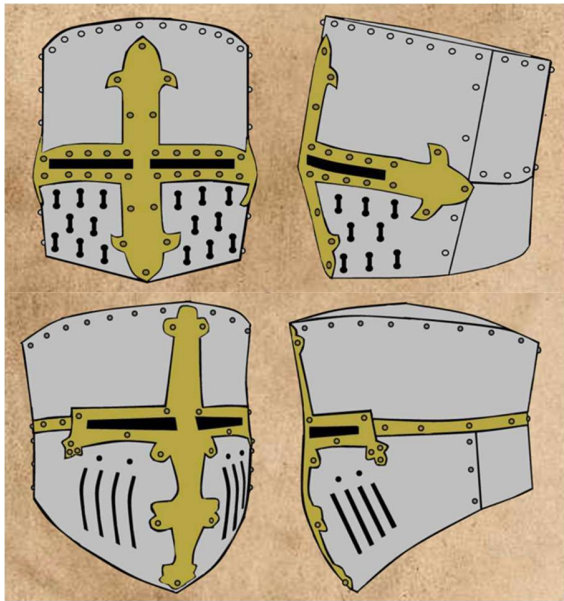
Ook als we naar Zegels uit de periode 1240-1250 kijken zien we nagenoeg hetzelfde ontwerp. De zegels van *Guy de Milly* (1247) en *Gérard de Jauche* (1245) zagen we al voorbijkomen in afbeelding 4; op de volgende bladzijde volgen er nog enkele uit dezelfde periode.

Afbeelding 15 vlnr: Zegels van *Beatrice de Bourgogne* (1241-1250), *Guy de Laval* (1244) en *Guillaume de Dampierre*, graaf van Vlaanderen (1248)

Ondanks de overeenkomsten op grote lijnen zijn er natuurlijk veel kleine nuances. Als we twee typen helmen eruit nemen die het meest voorkomen dan is dat de *Maciejowski Helm* die we tegenkomen in enkele miniaturen in Frankrijk. De andere

stijl die we veel tegenkomen is de *Westminster Helm*, die erg populair was in Engeland halverwege de 13^e eeuw.

Afbeelding 16: De twee meest voorkomende “moderne” helmtypes halverwege de 13^e eeuw: Links de Maciejowski helm, Rechts de Westminster helm.

Cervelliere (Secrete)

De Cervelliere, soms ook wel Secrete genoemd, is een kleine ijzeren of stalen ronde *skull-cap* die de schedel moest beschermen. De cervelliere kon op zichzelf gedragen worden als een reguliere helm, maar in de meeste gevallen zien we dat deze onder de maliën (de hauberk) wordt gedragen. Over deze combinatie werd dan vaak weer de grote helm gedragen, en zeker later in de 13^e eeuw was dit min of meer standaard. In *close combat* werd de grote helm vaak afgezet, zodat het ademen tijdens grote inspanning en het gezichtsveld een stuk beter was.

Afbeelding 17: Deze ridder laat zien wat er zich onder de coif van zijn hauberk bevindt: de cervelliere!

De Maciejowski-bijbel laat mooi zien hoe al die ridders aan dat mooie ronde profiel komen van hun hoofd: eronder dragen ze deze kleine helm, die hun vooral hun hoofd beschermt op het moment dat de grote helm wordt afgezet of verloren in de strijd

Afbeelding 18: de twee kenmerkende vormen uit de Maciejowski bijbel

Chapel-de-fer (Ketelhelm)

De *chapel-de-fer* (ook wel ketelhoed of -helm) maakt in de laatste 30 jaar van de 12^e eeuw een stevige opmars door. Net als bij de neushelm is de vroege variant een *spangen*-model, met een frame van metalen banden met daarin driehoeken van metaal dat als geheel aan elkaar wordt vastgeklonken, met uiteindelijk de toevoeging van een rand. Latere ketelhoeden (met name de varianten uit de 14e en 15e eeuw) worden uit één stuk gemaakt.

De populariteit dankt deze helm aan zijn relatief goedkope en snelle productie, en de drager was goed beschermd tegen slagen van bovenaf, zoals die in het gevecht tegen cavalerie waren te verwachten.

Ook bleek de helm erg nuttig bij *siege warfare*, waarbij de drager beter beschermd was tegen projectielen die vanaf de muren werden afgeschoten of gegooid.

Afbeelding 19: Een moderne reproductie van een Chapel de Fer uit de Maciejowski Bijbel.

Het is lastig om een precieze vorm voor de ketelhoed in de 13^e eeuw te bepalen. Alleen al in de Morgan Bible (omstreeks 1250) zien we diverse vormen en varianten.

Afbeelding 20 vlnr: interessant model uit Carnet de Dessins, BNF Français 19093, Folio 2 (1230), BNF Français 403 Apocalypse, Folio 001v (1250), en rechts Trinity Apocalypse, Cambridge R.16.2, Folio 024r (1250)

Afbeelding 21 vlnr: BL Additional 35166, Folio 025v (1260), daarnaast BL Additional 35166, Folio 035r (1260) en helemaal rechts BSB Clm 23094 Psalter, Folio 077v (1265)

Bij het kiezen van een correcte *chapel-de-fer* moet je vooral rekening houden met het feit dat deze helm in de 14^e en 15^e eeuw nog zeer geliefd was, en het gevaar bestaat dat je een model kiest dat “te modern” is. Kijk daarom goed naar bovenstaande 13^e eeuwse modellen, die doorgaans nog een **spangen-model** zijn. Ketelhoeden uit 1 stuk zien we doorgaans pas in de 14^e eeuw en later.

WELKE HELMEN ZIJN GESCHIKT?

Als we het voorgaande verhaal samenvatten dan kunnen we een overzicht opstellen van helmen die geschikt, discutabel of ongeschikt zijn voor 1248. Als eerste laten we de helmen zien die geschikt zijn en sterk aangeraden worden. Daarbij speelt de sociale status (en hoeveel je had te besteden) ook een rol, en maakt het nogal uit of je voor infanterie, lage adel of hoge adel gaat.

Uiteraard beelden wij hospitaalridders uit, en kijken we daarom naar helmen voor lage- en hoge adel. Een sergeant is doorgaans ook goed uitgerust, hetzij wat minder dan de ridder, en kan ook kiezen voor een helm tot aan lage adel.

Type helm	Geschikt voor	Voorbeeld
Ronde helm (zonder nasal) Ronde Neushelm	Reguliere infanterie Lage adel	
Ketelhoed	Reguliere infanterie Lage adel	
Transitionele helm met nekbescherming	Lage adel Hoge adel	

Vroege grote helm <i>Maciejowski</i>-type <i>Westminster Psalter</i>-type (zonder kroonmotief)	Hoge adel	
Grote helm <i>Dargen</i>-type	Hoge adel	
Grote helm <i>Lucera</i>-type	Hoge adel	
Grote Helm uit Oostenrijk	Hoge adel	
Cervelliere	Hoge adel	

Dan de “discutabele” helmen. Dit zijn helmtypen die vooral tussen 1180 en 1220 werden gedragen, en deze zijn halverwege de 13^e eeuw verouderd. Maar, dat wil niet zeggen dat ze niet sporadisch voorkomen. We zien ze soms nog terug in manuscripten, en wat we weten van technologische vooruitgang is dat deze vrij traag verliep waardoor we mogen aannemen dat uitrusting vrij lang mee ging.

Type helm	Geschikt	Afbeelding
Kegelvormige neushelm Flat-top neushelm Phrygische neushelm	Reguliere infanterie Lage adel	
Transitionele helm met alleen gezichtsplaat	Lage adel Hoge adel	

Dan enkele helmen die echt afvallen omdat ze te oud zijn, of van een latere periode:

Type helm	Geschikt voor	Afbeelding
Spangen Neushelm Wenceslas Neushelm	Infanterie en lage adel	
Ketelhoed uit 1 stuk (14-15 ^e eeuw)	Infanterie en lage adel	
Grote helm <i>Sugarloaf</i> -type	Hoge adel	
Grote helm <i>Pembridge</i> -type (na 1290)	Hoge adel	
Grote helm <i>Bolzano</i> -type (na 1300)	Hoge adel	

BEPANTSERING

MALIËN

Bepantsering in de eerste helft van de 13e eeuw bestaat voornamelijk uit maliën: smeedijzeren ringetjes die in een vier-in-1 patroon (soms zes-in-1) geweven worden tot een goed passend “hemd” van ijzer. Voor onze periode is dat meestal een mix van geklonken en solide (gestanste) ringen. Deze mix werd gebruikt om gewicht te besparen en de productietijd in te korten. Ongeklonken ringen werden in Europa in de 13e eeuw niet gebruikt; dat komt hooguit voor bij decoratieve modellen.

Er zijn twee dominante soorten klinknagels die gebruikt werden voor maliën: ronde klinknagels of *wedge* (driehoekige) klinknagels. Er wordt vanuit gegaan dat in Europa tot de 14e eeuw voornamelijk ronde klinknagels werden gebruikt, en dat daarna de driehoekige klinknagels opkwamen. Uiteraard kunnen we daar geen universele regel van maken, aangezien er gewoonweg niet zoveel oorspronkelijke maliën uit de periode 1000-1300 beschikbaar zijn. Wat we hooguit kunnen stellen is dat we *wedge* rivets niet in eerdere maliënkolders tegenkomen.

Afbeelding 22: links een “wedge-rivet” en rechts een ronde klinknagel. Het voordeel van de driehoekige klinknagel is dat 1 kant van het ringetje mooi plat wordt waardoor de maliënkolder fijner draagt.

De stap naar écht historisch correcte maliën is een behoorlijke investering. Maatwerk is voor velen simpelweg niet te betalen, en zelf maken is een tijdsinvestering die weinigen kunnen doen. Bovendien moet je dan technisch goed weten hoe je bijvoorbeeld een *hauberk* in elkaar zet. Als we vervolgens kijken naar kant-en-klare maliën (beschikbaar via diverse webshops) dan zijn die weliswaar beter betaalbaar, maar ze zijn niet gevormd op het lichaam en daardoor op veel plaatsen te wijd. Met name de mouwen van maliënkolders zijn vaak een probleem. Ook de ringetjes en de manier van klinken lijken niet heel erg op een historisch origineel.

Ondanks die nadelen is starten met kant-en-klare maliën op dit moment het beste compromis. Het geeft je een enigszins correct startpunt, en je kunt dan vervolgens zelf de maliën vermaken tot een beter passend model. Verderop vind je drie belangrijke richtlijnen als je een maliënkolder wil aanschaffen.

HAUBERK (HALSBERG)

Een *hauberk* of *halsberg* is de kenmerkende, nauwsluitende maliënkolder die voornamelijk werd gedragen door ridders en edelen. We zien nagenoeg hetzelfde model in vele manuscripten uit de eerste helft van de 13^e eeuw. De hauberk wordt gezien als een doorontwikkeling van de *byrnie*; een korte maliënkolder (een soort t-shirt), die vooral de torso beschermt en stamt uit de Karolingische tijd. Het woord *hauberk* komt ook van het oud-Frankische woord *halsberg*, dat oorspronkelijk wordt gebruikt voor een maliën kledingstuk dat bescherming biedt ("bergen" als in letterlijk "beschermen, redden" voor de keel en de "hals").

Afbeelding 23: v.l.n.r.: een reenactor met een volledige hauberk met geïntegreerde coif en wanten, BPL MS f. Med. 84. (Vlaanderen 1240-1270), [Walters W.34 Carrow Psalter. 15v](#) (Engeland, 1250) en tenslotte enkele ridders in hauberk uit de Morgan Bible [MS M.638, fol. 12v](#) (1244-1250).

De ridder in de 13^e eeuw draagt doorgaans een **volledige hauberk**: dat wil zeggen een getailleerde maliënkolder tot boven de knieën met een rij-split aan de voorkant, lange mouwen en geïntegreerde wanten en een eveneens geïntegreerde coif. Deze

coif beschikt vaak over een *ventail*: een flap onder de kin die wordt dichtgebonden en waarmee de onderkant van het gezicht beschermd wordt.

Het is lastig om te spreken van een bepaalde standaard, maar we zien in de periode 1200-1250 een behoorlijk consistent beeld van de *hauberk* in de diverse manuscripten en beeltenissen. Wat meteen opvalt is het nauwsluitende karakter, wat vragen oproept over de aard van de aketon/gambeson die eronder werd gedragen. Daarover meer in deel 1 van het handboek, waar we vooral kijken naar de *soft-kit* voor de Hospitaalridders.

Geïntegreerde handschoenen

De volledige hauberk wordt gekenmerkt door geïntegreerde maliënwanten. In veruit de meeste afbeeldingen zien we dat het om wanten gaat, met twee delen voor de duim en de vier vingers. In de *Maciejowski* bijbel zien we naast wanten ook voorbeelden van handschoenen met individuele vingers, maar dat lijken eerder de uitzonderingen te zijn als we globaal naar het tijdsbeeld kijken.

Afbeelding 24: v.l.n.r.: [Een mooie blik in de handpalm, MS M.638, fol. 12v](#) (Frankrijk 1250), Cambridge R.16.2 Trinity Apocalypse, 023v (Engeland 1250), separate vingers in de [Morgan M.638 Maciejowski Bible, f.30](#) (Frankrijk 1244-1254), [ONB Han. Cod. 2554 Bible Moralisée, f. 39r](#) (Frankrijk 1225-1249)

De constructie van deze wanten verschilt nogal, maar vaak zijn ze met een leren veter vastgezet bij de pols (zie afbeelding X), en aan de binnenkant zijn ze afgewerkt met zacht leer. Aan de binnenkant zit doorgaans een split of een open deel bij de handpalm waardoor de hand naar buiten kan worden gestoken.

Afbeelding 25: een reenactor met een moderne reproductie van een hauberk met geïntegreerde wanten; daarnaast BNF Français 344 Histoire du Saint Graal, f. 170v (Frankrijk 1250-1275) waarin ridders in hun hauberk en chausses geholpen worden. De handschoenen zijn geïntegreerd maar zijn nog "los". Tot slot zien we polsbindingen in [HBA MS.13 Aschaffenburg Golden Gospels, f.18v](#) (Duitsland, 1225-1275)

HAUBERGEON

Een sergeant of professionele soldaat had doorgaans minder te besteden dan de ridder, maar had wel beschikking over een maliënkolder. Bewijs vinden we onder andere in de Engelse *Assize of Arms* uit 1181, waar wordt beschreven dat rijke burgers, landeigenaren en professionele soldaten worden geacht om te beschikken over een maliënkolder (zie bijlage 4).

Deze maliënkolder is eenvoudiger dan de *hauberk* en wordt vaak aangeduid met de term *haubergeon*, wat zoveel betekent als “kleine hauberk”. In de 13^e eeuw zien we in de manuscripten veel voorbeelden van soldaten en lage adel in een *haubergeon*, gekenmerkt door kortere mouwen, het ontbreken van geïntegreerde handschoenen en soms ook zonder *coif*.

Soldaten met een *haubergeon* dragen doorgaans ook geen *chausses* (maliëneenlingen) zoals de ridders.

Afbeelding 26: Voorbeelden van de haubergeon. v.l.n.r.: [BNF Nouvelle acquisition latine 2290 Beatus Commentaries](#) (Beatus d'Arroyo), 106v (Spanje, 1200-1225), [BL Royal 12 F XIII The Rochester Bestiary](#), f16 (Engeland 1225-1250), [Morgan bible f27](#) (1250), [BL Royal 14 C VII Historia Anglorum, Chronica majora, Part III, f117v](#) (Engeland 1250-1259).

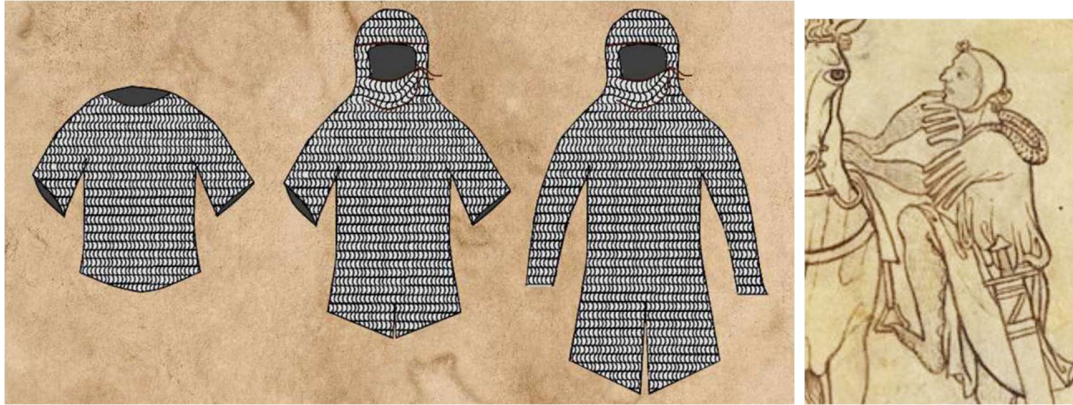
Afbeelding 28: In het manuscript [*CCC MS.26 Chronica Majora*](#) (Engeland, 1240-1253) en [*BNF Français 403 Apocalypse, f. 025*](#) (Engeland, 1250) zien we een mooi voorbeeld van ridders met een volledige hauberk en (vermoedelijk) sergeanten met een haubergeon naast elkaar. Niemand draagt losse handschoenen.

MODERNE REPRODUCTIES

Binnen het reenactment zien we nogal wat twijfelachtige reproducties van maliënkolders. Dat is ook begrijpelijk, want de maliënkolder blijft een van de duurste aankopen die je als re-enactor kunt doen. Een volledig historisch model, op maat gemaakt, is voor velen een onbereikbaar ideaal. Goedkopere alternatieven zijn in diverse materialen en prijsklassen te verkrijgen, maar die zijn in veel gevallen niet tot matig geschikt. Daarom geven we hier de volgende drie belangrijke *do's & dont's* als je de aanschaf van een maliënkolder overweegt:

- ***Gebruik geen ongeklonken ringen***
Ongeklonken ringen zijn historisch niet correct en bieden bovendien niet voldoende bescherming. Ze gaan ook gemakkelijk kapot. Kies bij voorkeur voor een mix tussen geklonken ringen (ronde klinknagels) en solide ringen. Volledig geklonken kan ook.
- ***Neem geen aluminium of gegalvaniseerde maliënkolder***
Door middel van galvaniseren kunnen de ringetjes worden voorzien van een laagje zink, nikkel of chroom om het meer corrosiebestendig te maken of mooier te laten glanzen. Handig, maar historisch niet correct.
- ***Zorg dat de maliënkolder goed past***
Een maliënkolder was historisch gezien maatwerk voor de ridder. Dat is ook nodig om ervoor te zorgen dat het ijzer niet alle kanten uit "wappert" bij het bewegen. Vooral bij de mouwen is dat een ding, want dat maakt vechten erg inefficiënt. Vaak kan met leren veters het een en ander vastgezet worden, dat is een eerste goede stap om te zetten. Daarna kun je altijd nog handmatig de maliën tailleren.

Veruit de meeste leden binnen de Hospitaalridders dragen momenteel een geklonken *haubergeon* met halve of lange mouwen, met een losse maliën *coif* en aparte leren handschoenen. Als je in ieder geval let op de bovenstaande drie richtlijnen dan is dat weliswaar niet helemaal historisch aan de maat, maar vanuit praktisch en financieel oogpunt een voldoende alternatief.

Afbeelding 29: v.l.n.r. een byrnie, een haubergeon en een hauberk. Daarnaast een afbeelding uit *BNF Français 19093 Carnet de Dessin, folio 23v* (Frankrijk, 1230) met een mooi voorbeeld waarin te zien is dat de geïntegreerde coif losgemaakt kan worden. We zien dit in meerdere bronnen.

SEPARATE MALIËN

Zoals we hebben gezien is de maliën *coif* voor ridders in het overgrote merendeel van de gevallen geïntegreerd in de maliënkolder. Zeldzamer is de separate *coif* met een ronde hals en de *coif* met de vierkante hals (*square-bib*) die we specifiek in de eerste helft van de 13^e eeuw wat vaker tegenkomen. De *coif* beschikt doorgaans over een *ventail*, die dichtgebonden wordt aan de zijkant van het hoofd en daarmee de onderkant van het gezicht beschermt. Een alternatief is dat de *coif* strak rond het gezicht met leer kan worden dichtgeregen.

Separate ronde Coif

In de manuscripten komen we in de periode 1200-1250 geen afbeeldingen tegen van een separate *coif* met een ronde hals; de eerste illustraties zien we pas eind 13^e eeuw, begin 14^e eeuw in de bijbel van Paus Clemens VII en de *Codex Manesse*, maar talrijk zijn ze niet. Wel zijn er een aantal beeltenissen (*effigies*) rond 1250 die een *coif* met ronde hals tonen. Deze discrepantie is opmerkelijk; waarom zien we niet meer *coifs* met een ronde hals in de manuscripten in dezelfde periode?

Afbeelding 30: v.l.n.r.: [BNF Latin 18 Bible of Pope Clement VII, f. 065v](#) (Italië 1275-1300), [Codex Manesse, 359r](#) (Zwitserland, 1300-1340), Beeld van [Guillaume de Poissy](#), Notre-Dame de Poissy, Poissy, Yvelines, France (1250), [Beeld van een onbekende ridder in All Saints, Slingsby](#) (1250)

Het is bijzonder dat de reproductie van een losse *coif* met een ronde hals zo prominent in het reenactment voorkomt, aangezien het historisch bewijs twee verhalen vertelt. De ronde hals-*coif* lijkt in de 13e eeuw geen standaarduitrusting te zijn.

Afbeelding 31: De maliën *coif* met ronde hals komen we tegen bij diverse beeltenissen. Hier zien we v.l.n.r. Robert de Vere (1221), Thomas Berkeley (1243), Giffard Boyton (1262) en Robert de Roos (1285)

Separate vierkante Coif

De *square-bib mail coif* (de *bib* is de flap die op de borst hangt) komt in het midden van de 12e eeuw op in Frankrijk en het Heilige Roomse Rijk. We zien deze vorm regelmatig in Duitse bronnen tussen 1150 en 1300. In Frankrijk hebben we een handjevol illustraties tussen 1180-1250, wat er op zou kunnen duiden dat de *square-bib* vanuit Duitse gebieden is beïnvloed of geïmporteerd. Er zijn voor zover bekend geen afbeeldingen uit andere landen bekend van dit type *coif*.

Als je voor een separate *coif* kiest, dan is een model met een vierkante hals meer in lijn met wat we in de eerste helft van de 13e eeuw zien. Dat maakt dit type model iets beter geschikt voor onze uitbeelding dan de ronde variant. Voor een overzicht

tussen 1150 en 1300 kijk je zeker even in bijlage 5. Let op de leren bandjes onder de oksels en rond de hals waarmee in sommige afbeeldingen de coif wordt vastgezet.

Afbeelding 32: v.kl.n.r.: [*BL Additional 17687 B, The Massacre of the Innocents*](#) (Duitsland, 1240), [*BLB Karlsruhe 410 Collection, Kindermoord in Bethlehem, f.14v*](#) met duidelijke leren banden onder de oksels (Duitsland 1200-1299), [*HBA MS.13 Aschaffenburg Golden Gospels, f.18v*](#) (Duitsland, 1225-1275), [*Morgan M.730 Psalter-Hours of Guilleys de Boisieux, f.39*](#) (Frankrijk, 1246-1250)

De coif met de vierkante hals zien we zowel bij soldaten/sergeanten als bij ridders in volledige beschermende uitrusting. Sommige militairen dragen de coif zonder maliënkolder of zelfs zonder enige andere maliënbescherming.

Een interessante vraag is in hoeverre deze separate coifs gevoerd waren, of zelfs over padding beschikten. We hebben niet de beschikking over archeologische vondsten, dus daar kunnen we weinig met zekerheid over zeggen. Als we kijken naar het beeldmateriaal dan lijken de meeste coifs vrij plat op de schouders te liggen, en is er van padding geen sprake. Moderne recreaties proberen beide uitgangspunten, onder andere met het oog op veiligheid wordt er een balans gezocht tussen veiligheid en historische correctheid. Niet onbelangrijk indien met dit model ook reenactment-gevechten gedaan worden.

Afbeelding 33: reenactors met diverse varianten van de vierkante coif, met en zonder padding.

Interessant is de afbeelding uit M.730 (zie afbeelding X), waarin een soldaat zijn coif op de schouders heeft liggen. Blijkbaar waren er ook modellen die net als de geïntegreerde coiflos te maken waren. Dat bewijst ook dat in ieder geval dit specifieke model niet over padding beschikte.

Afbeelding 34: v.k.l.n.r.: [Morgan M.730 Psalter-Hours of Guilleys de Boisleux, f.39](#) (Frankrijk, 1246-1250), Beeld van Saint Maurice, Cathédral de Magdeburg, Magdeburg, Saxony-Anhalt, Germany (1250), ONB Han. Cod. 2554 Bible Moralisée, f. 66r, (Frankrijk 1225-1249)

Ook hier kun je de vraag stellen wat het nut is van maliën zonder enige padding. Aan de andere kant ziet de uitbeelding er zonder padding wel veel “strakker” uit (met name bij de kin) en komt het beeld beter overeen met wat we zien in de historische bronnen.

Separate handschoenen

Afbeelding 35: v.l.n.r.: [*BNF Français 2631 History of Outremer, f.205r*](#) (Italië 1290-1310), [*Codex Manesse, 359r*](#) (Zwitserland, 1300-1340), handschoenen met separate vingers, [*Morgan M.436 Bible, f. 327v*](#) (Italië 1287-1299), [*BL Royal 10 E IV Decretals of Gregory IX, f. 82*](#), (Frankrijk 1275-1325)

Voor de periode 1200-1250 kunnen we kort zijn: losse maliën, wanten of handschoenen komen we niet tegen. We vinden slechts enkele afbeeldingen in de manuscripten die separate wanten afbeelden, maar die zijn op z'n vroegst gedateerd op 1275. Vóór die periode vinden we vooral maliënkolders met geïntegreerde wanten, of men draagt (voor ons vreemd genoeg) helemaal geen handbescherming. Pas na 1300 zien we iets vaker separate handschoenen, totdat ze tegen het eind van de 14e eeuw langzaam worden vervangen door *gauntlets* van plaatstaal. We kunnen daarmee vaststellen dat het dragen van aparte maliënwanten of handschoenen een (regionale?) zeldzaamheid die pas aan het eind van de 13e eeuw opduikt.

Vanuit veiligheidsoogpunt wordt aangeraden om minimaal leren handschoenen met enige vorm van padding te dragen voor comfort, en om blessures te voorkomen. Leren handschoenen zijn an sich historisch correct, met de kanttekening dat we ze niet in combinatie met een *haubergeon* tegenkomen. Meestal zijn het dan burgers/edelen die handschoenen dragen, en geen militairen.

BEENBESCHERMING

Met *chausses* wordt maliën beenbescherming bedoeld die gedragen werd door ridders (hoge en lage adel). Soldaten en sergeanten zullen het doorgaans zonder deze bescherming moeten doen. Tussen 1200 en 1250 komen we twee soorten *chausses* tegen: volledige maliën beenlingen waar je als het ware instapt (net als gewone beenlingen), en demi-chausses, die voornamelijk de voor- en zijkant beschermen en aan de achterkant van het been werden dichtgeregen.

Hoe ze worden vastgezet is minder duidelijk, maar dat zal met riemen zijn gedaan. In sommige beschrijvingen zien we een zogenaamde *lendenier*, wat feitelijk een verstevigde linnen gordel is die rond het middel gedragen wordt en aan de achterkant wordt dichtgeregen. Aan de voorkant zitten meerdere gaten waar de *chausses* aan kunnen worden vastgeregen.

Chausses hebben verder een geïntegreerde flap die rond de schoenen wordt gebonden, of schoenen die zijn geïntegreerd in de maliën.

Afbeelding 36: volledige chausses met gordel, en leren veters onder de knieën. Let ook op de geïntegreerde schoen.

Demi-chausses

Afbeelding 37: diverse demi-chausses met v.l.n.r.: [BL Arundel MS 157 Psalter with calendar, f. 005r](#) (Engeland, 1200-1225), Daarnaast [BNF Arsenal 1186 Psalter of St. Louis and Blanche of Castile, 077r](#) (Frankrijk, 1225), [SB Bamberg Msc. Bibl. 48 Bamberger Psalter, f. 63r](#) (Duitsland 1220-1230) met leren banden onder de knie. Tot slot een reenactor laat zijn geregen chausses zien.

Chausses en cuisses

De volledige Chausses omsluiten het hele been en er wordt aangenomen dat deze als een soort beenling over de normale wollen of linnen beenlingen werd aangetrokken en aan een riem vastgemaakt. Een beschrijving vinden we in de *Konungs Skuggsjá* (ook bekend als *The King's Mirror* c.1250) waarin specifiek wordt vermeld dat *chausses* worden gedragen over 'blackened hosen'. Om het gewicht wat beter over het been te verdelen, werd er vaak een riem onder de knie vastgemaakt, boven de kuit (zoals te zien in afbeelding X).

Aanvullend kunnen er over de *chausses* nog *cuisses* gedragen worden; dat zijn (*padded*) beenstukken die over het bovenbeen en de knie gaan. Er wordt vanuit gegaan dat ze net als de gambeson gemaakt en gevoerd waren, maar de dikte lijkt in sommige afbeeldingen zeer beperkt. Ze kunnen open zijn aan de achterkant of volledig gesloten. Op de knieschijf zit dan vaak nog een metalen beschermstuk. Later evolueert dit naar de *poleyn*, de eerste vorm van plaatbepantsering richting het eind van de 13^e eeuw.

Afbeelding 38: v.l.n.r.:), Cambridge R.16.2 Trinity Apocalypse, 023v (Engeland 1250), waarin we de hauberk en de aparte chausses kunnen zien. [Daarnaast Bodley Auct. D. 4. 17 Apocalypse, f. 07v-2](#) (Engeland 1250-1260), [HBA MS.13 Aschaffenburg Golden Gospels, f.18v](#) (Duitsland, 1225-1275) met cuisses. Tenslotte een beeltenis van Gilbert Marshall (1241) met leren (?) cuisses.

We zien het in de manuscripten niet vaak, maar *cuisses* kunnen ook zonder maliën gedragen worden, direct over de beenlingen. Dat is wellicht beter geschikt voor een uitbeelding als sergeant of professionele soldaat.

Afbeelding 39: v.kl.n.r.: [*BL Additional 17687 B, The Massacre of the Innocents*](#) (Duitsland, 1240), [*MS M.638, fol. 3v*](#) (Frankrijk 1250) en tot slot zien we een reenactor die zijn chausses en cuisses laat zien.

HET TOTAALBEELD

Als we alles samenvoegen, hoe ziet het totaalplaatje er dan uit? Gelukkig zijn er reenactors die behoorlijk ver zijn gegaan in hun uitbeelding, en daar kunnen we veel inspiratie uit halen. Hieronder zie je een typische 13^e eeuwse ridder, met een volledig geklonken *hauberk* met geïntegreerde wanten en een nauwsluitende *coif* die ook af kan. Verder draagt hij een kenmerkende vroege grote helm, van het *Maciejowski*-type (1250). Let ook op het mooie compromis tussen padding en een “slank uiterlijk”. Het geheel ziet er mooi getailleerd uit, maar er zit duidelijk een dunne laag padding onder de *hauberk*.

Het is interessant om deze uitrusting te plaatsen naast dat van een soldaat, (hier waarschijnlijk slechts een rijke burger in militaire dienst) die slechts beschermd wordt door een *haubergeon* tot op de bovenbenen met korte mouwen. Op zijn hoofd heeft hij een eenvoudige *round-topped* helm zonder de *nasal guard*.

BEPANTSERING

PLAATBESCHERMING

Plaatbescherming in de 13^e eeuw is een wat complexer onderwerp omdat we met onze 1248-uitbeelding in een overgangsfase zitten. We zien de eerste afbeeldingen en beeltenissen vaak pas opduiken in de tweede helft van de 13^e eeuw, en dan zijn het vaak ook echt maar een handjevol voorbeelden. Dat maakt het lastig om in te schatten in hoeverre plaatbepantsering rond 1250 al in (experimenteel) gebruik was, vóórdat het daadwerkelijk begint op te duiken in de literatuur. Voor plaatbepantsering geldt dat het vóór 1250 in ieder geval een zeldzaamheid was, en een innovatie die waarschijnlijk alleen de adel kon betalen. Voor onze uitbeelding zijn sommige uitrustingsstukken zoals *poleyns* en *schynbalds* wellicht een mogelijkheid, maar alleen voor ridders in volledige *hauberk* en zelfs dan nog zeer spaarzaam. De overige plaatbepantsering kun je beter vermijden.

POLEYNS EN SCHYNBALDS

In het boek *The Archaeology of Weapons* door R. Oakeshott wordt beschreven hoe de transitie van maliën naar plaatbepantsering plaatsvond in het begin van de 14^e eeuw. In de 13^e eeuw zien we echter al voorzichtige experimenten met plaatbepantsering, en Oakeshott stelt dat deze aanvulling op de maliën bepantsering op z'n vroegst te zien is rond 1230, in *The Trinity Apocalypse* gedateerd rond 1230-1250, en later in het werk *Lives of the two Offas* van Matthew Paris (1250). Plaatbepantsering is dan nog erg zeldzaam en zit in een experimentele fase.

Afbeelding 40: Links een afbeelding uit *The Trinity Apocalypse* (1230-1250), rechts de afbeelding uit *Lives of the two Offas* van Matthew Paris (1250) met zowel poleyns en schynbalds. [Tenslotte BL Royal 10 E IV Decretals of Gregory IX, f. 202r](#) (Frankrijk 1275-1325) met bijzondere bovenbeenbescherming.

COUTERS EN SPAULDERS

Ook voor *couters* (elleboogstukken) en *spaulders* (plaatjes op de schouders, niet te verwarren met de grotere en latere *pauldrons*) geldt dat ze pas in de tweede helft van de 13^e eeuw zichtbaar worden in manuscripten. Voor het eerst zien we beide uitrustingsstukken rond 1270 in de *BNF Latin 10525 Psautier de Saint-Louis*. Dat maakt ze als “experimentele” uitrusting niet geheel onmogelijk voor 1250, maar wel zeer onwaarschijnlijk.

Afbeelding 41: v.l.n.r.: [BNF Latin 10525 Psautier de Saint-Louis f. 065v](#) (Frankrijk, 1270), Bib. Ste. Genevieve MS.782 *Grandes chroniques de France*, f. 079r-2 (Frankrijk 1274), Beinecke MS.229 *Arthurian Romances*, f. 132v (Frankrijk 1275-1300)

Afbeelding 42: v.l.n.r.: [Morgan M.494 Bible, f. 349r](#) (Frankrijk 1250-1275), [Bib. Ste. Genevieve MS.782](#) [Grandes chroniques de France](#) (Frankrijk 1274), [BNF Latin 1023 Bréviaire de Philippe le Bel f. 319v](#) (Frankrijk 1290-1295)

COAT-OF-PLATES

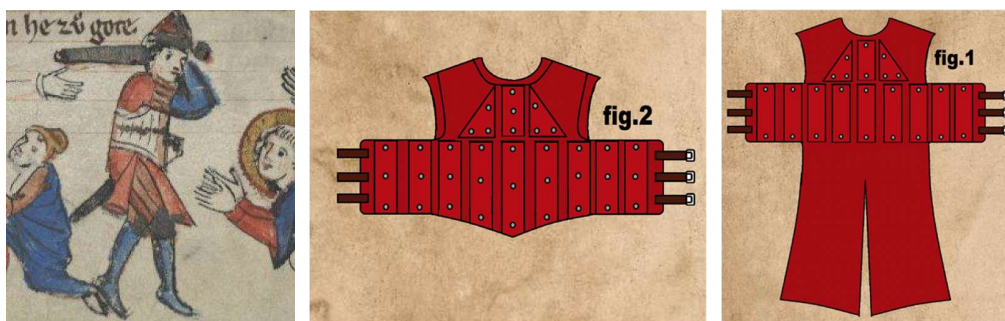
Op basis van Duitse beelden uit de (late) 13^e eeuw in de kathedralen van Magdeburg en Constance zien we tegen de 14^e eeuw de intrede van de *coat-of-plates*, in feite een *surcoat* (wapenrok) die werd gevoerd met ijzeren lamellen. Het is in feite de voorloper van de 14e eeuwse *brigandine*. Het bekende beeld van *Saint Maurice* in Magdeburg (zie *square-bib coif*), gedateerd omstreeks 1250, laat ons zien dat het gaat om een soort “poncho” die aan de achterkant werd vastgezet.

Afbeelding 43: Links het bekende beeld van *Saint-Maurice*, Cathédral de Magedeburg, Magdeburg, Saxony-Anhalt, Germany (1250), rechts een afbeelding uit “*Armies of feudal Europe*” by Ian Heath. Daarin wordt onder andere gesteld dat in Polen al een voorloper van de *coat-of-arms* in omloop was, in de vorm van een brede verstevigde riem (zie 13c).

Een *coat-of-plates* wordt verder genoemd in twee Italiaanse documenten uit 1259/60 en 1267, waarin verwezen wordt naar Duitse ridders die als huurlingen in

dienst traden van Italiaanse steden. De feiten wijzen in ieder geval naar Duitsland als de plek waar de coat-of-arms in West-Europa zijn intrede doet.

Afbeelding 44: De "Lena" coat-of-arms, *ThULB MS. Bos. q.3 Jena Martyrology, f. 083v* (Duitsland, 1275), daarna twee schematische afbeeldingen van beide historische voorbeelden.

Ook hier zien we dus een typisch laat-13^e eeuwse vorm van bepantsering waarvan we slechts minimaal bewijs vinden vóór 1250. Dat maakt ook deze *coat-of-arms* niet onmogelijk voor onze uitbeelding in 1248, maar wel onwaarschijnlijk en in het gunstigste geval zeldzaam.

AILLETTES

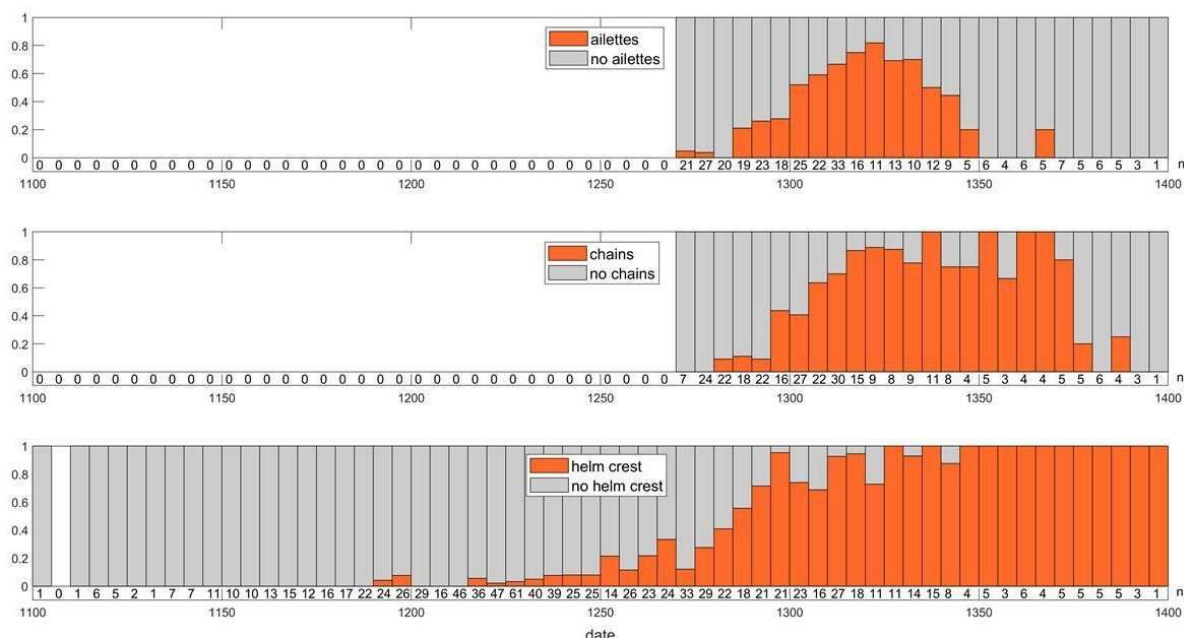
We weten bijzonder weinig over de zogenaamde *aillettes*, zowel qua materiaal, de constructie of het doel ervan. Omdat er geen archeologische vondsten zijn overgebleven van dit type uitrusting, is het niet met zekerheid vast te stellen of dit een functioneel stuk bepantsering was, of meer ter decoratie en/of herkenning diende. Wellicht heeft het zelfs te maken met heraldiek.

We komen *aillettes* voor het eerst tegen rond 1260, in enkele glas-in-lood ramen in de St. Julien le Mans Cathedral in Frankrijk. Ondanks deze datering (de ramen worden doorgaans gedateerd op 1250-1270) zijn *aillettes* bijzonder zeldzaam tot ongeveer 1290.

Het is ook onmogelijk om vast te stellen waar ze van gemaakt zijn, simpelweg omdat de informatie ontbreekt. Sommige theorieën gaan uit van hout, leer of zelfs metaal, maar we hebben geen sluitend bewijs voor welk materiaal dan ook.

Qua decoratie zou een Hospitaalridder vermoedelijk kiezen voor zwart of rood met een wit kruis. Voor onze uitbeelding zijn ailettes minder geschikt.

Appearance of ailettes, retention chains and helm crests on medieval seals and bracteates from Western Europe
Pavel Alekseychik (2019) (ORCID: 0000-0002-4081-3917)

Afbeelding 45: Ridder uit de late 13e eeuw.
Maastricht Book of Hours (BL Stowe MS17),

BESCHERMENDE UITRUSTING

SCHILDEN

VORM VAN HET SCHILD

De vorm van het schild maakte veel ontwikkeling door, gedurende de jaren 900-1300.

Vanuit het ronde Viking-schild uit de vroege middeleeuwen, ontwikkelde zich tussen het jaar 1000 tot 1100 het Normandische schild. Dit schild had een duidelijke druppel- of amandelvorm met veelal een schildknop (shield boss) in het midden, vaak vlak boven de lederen handvaten van het schild. Deze schildknop was typisch voor infanterieschilden en werd gebruikt om het schild een offensieve functie te geven, gelijk aan bijvoorbeeld een beukelaar. Schildknoppen komen al voor sinds de vroege oudheid en werd overgenomen door de Romeinen die hun *scuta* ermee voorzagen. Het Normandisch schild, inclusief schildknop komt veelvuldig voor op de *Bayeux Tapestry* (omstreeks 1066).

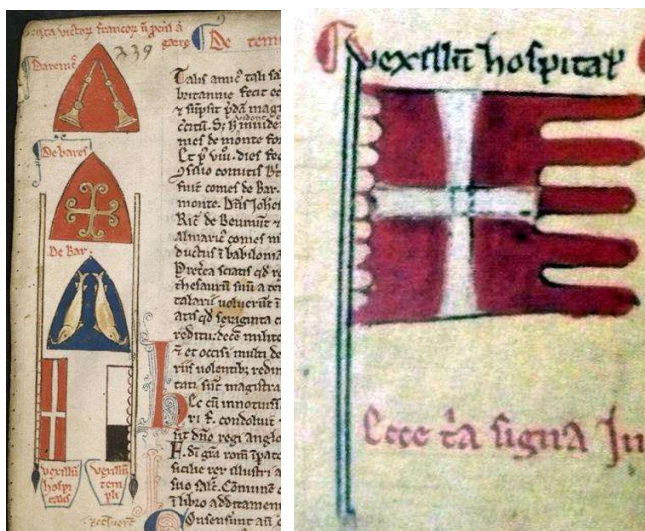
Vanuit het Normandisch schild ontwikkelde zich tijdens de vroege Hoge Middeleeuwen het zogenaamde vliegerschild (*kite shield*), dat in sommige gevallen nog steeds voorzien was van een metalen schildknop. Omdat een schildknop het schild aanzienlijk verzwaarde, verloor het langzaam maar zeker aan populariteit bij de *kite shields* in gebruik bij ridders en cavalerie. Ook hadden deze schilden vaak een afgeplatte bovenzijde, om gemakkelijker een speer of lans op te kunnen leggen. Met name tijdens de eerste kruistochten waren *kite shields* erg populair en we zien ze veel terug in manuscripten en beeltenissen uit die tijd.

Vanuit het *kite shield* ontwikkelde zich uiteindelijk het *heater shield*, met zijn duidelijke platte bovenzijde en puntige onderzijde. Dit schild wordt ook wel het heraldische schild genoemd vanwege het veelvuldige gebruik in de heraldiek bij bijvoorbeeld stads- en familiewapens. Tevens werden op deze schilden met name de persoonlijke heraldiek van de ridder getoond zodat deze op het slagveld gemakkelijk te onderscheiden was.

Gedurende de 13e eeuw ontwikkelden zich verschillende types. De zeer lange schilden werden voornamelijk gebruikt door ridders en cavalerie en overige adel en de wat kortere schilden werden meer gebruikt door overige milites zoals serjeanten en wapenknechten, maar in een handgemeen kozen vaak ook ridders voor een korter, wendbaarder schild.

De heater shields waren halverwege de 13e eeuw verreweg het modernst en populairst en zien we ook voornamelijk uitgebeeld in bronnen uit die tijd, zoals de Maciejowski-bijbel (1250).

Voor onze uitbeelding zijn voornamelijk de heater shields correct, maar ook de wat oudere kite shields zijn enigszins correct, doch verouderd. De schilden van de Hospitaalridders hebben doorgaans geen schildknop meer anno 1248.

Afbeelding 46: Detail of a marginal drawings of three inverted shields with the arms of the French crusaders killed at Gaza: Dareines, Henry II, count de Bar, and John de Barres, with the inverted banners of the Hospitaliers and Templars. Image taken from f. 130v of *Historia Anglorum*. Rechts de vlag van de Hospitaalridders in de *Chronica majora* (ca. 1250)

KLEUR VAN HET SCHILD

This is written in *Cartulaire III*; Nr. 3180 and Nr 3039. And then a text from Master Nicola Lorgue from 1278: "21. Postea fuit magister Nicola Lorgue, tempore cujus fuerunt cum alba cruce arma rubea ordinata, et quot iratres nigros mantellos portarent, fuitque etiam ordinata bulla conventus; et fecit insuper bona plurima statuta."

*"21. So then Master Nicholaus Lorgne, in his time period, red shields/coat of arms were commanded. And that the brothers must wear black mantles, and also the seal of the convent was commanded. And on top of that he has made a lot of good rules."
So after 1278 knights of the order had to bear the red shield with white cross and the red surcoat with white cross.*

Sigena knight: Well, my theory is 1. that the painter though it's the best way to show a random hospitaller knight. or 2. that the cross shows that this is a "righteous" knight.

Om rekening mee te houden: als de ridders zogenaamd allemaal hun persoonlijke wapen voerden op hun schild, waarom was er dan een aanleiding in 1259 (?) voor de ridders om zich te willen onderscheiden van de sergeanten en de rode surcoat aan te nemen? Hun schild was immers al een persoonlijke uiting. Onze vereniging heeft doorgaans een rond schild met een wit kruis erop.

GUIGE EN RIEMEN

S

Afbeelding 47: Folio 32 (1200-1225), [*SB Bamberg Msc.Bibl.48 Bamberger Psalter, f. 63r*](#) (Duitsland 1220-1230)

UITRUSTING WAPENS

EENHANDIG ZWAARD

[*MS M.638, fol. 21r*](#) (Frankrijk, 1250)

DOLK EN BASILARD

[*MS M.638, fol. 29v*](#) (Frankrijk, 1250) [*MS M.638, fol. 36v*](#) (Frankrijk, 1250)

FALCHION

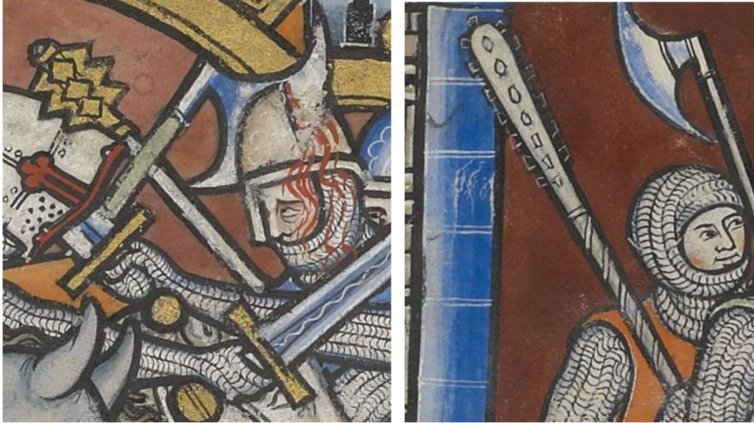
[MS M.638, fol. 14v](#) & fol. 3 (Frankrijk, 1250)

STRIJDBIJL

(zie eerdere bronnen)
[MS M.638, fol. 14r](#) (Frankrijk, 1250)

STRIJDKNOTS

[*MS M.638, fol. 24v*](#) (Frankrijk, 1250), [*MS M.638, fol. 34r*](#)

FAUSSART / GLAIVE

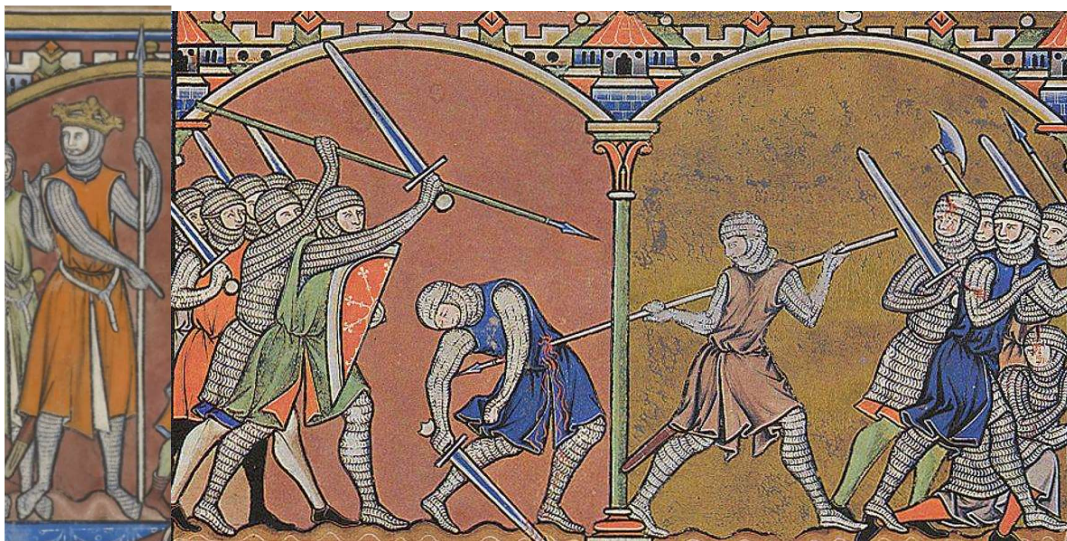
[*MS M.638, fol. 10v*](#) (Frankrijk, 1250)

SPEER EN LANS

In de 13e eeuw was de lans een cruciaal wapen voor ridders te paard. Anders dan de speer, die vaak door infanterie werd gebruikt voor werpen of steken, was de lans langer, zwaarder en ontworpen voor de cavalerie. Ridders gebruikten de lans in de aanval, onder de arm geklemd, om met grote kracht vijanden of vijandelijke linies te doorbreken. De punt kon bestaan uit een simpele metalen spits of een complexe, versterkte speerpunt. Door de opkomst van de gesloten formaties en riddertoernooien evolueerde de lans verder, met stompe punten voor steekspelen en versterkte schachten voor het slagveld.

In veel gevallen had een lans een korte, taps toelopende punt van staal en een lange schacht van 2,4 tot soms wel 3,5 meter lang. De lanspunt was 15 tot 25 centimeter.

Een infanteriespeer was vaak iets korter en had in sommige gevallen een grotere speerpunt tot wel 40cm lang. In veel gevallen was de speerpunt van gesmeed ijzer, met snijoppervlakten van staal.

[*MS M.638, fol. 28r & 36*](#) (Frankrijk, 1250)

KRUISBOOG

In 1248 waren kruisbogen een belangrijk wapen in de middeleeuwse oorlogsvoering, gewaardeerd om hun kracht en gebruiksgemak.

In tegenstelling tot longbows hadden kruisbogen minder training nodig, waardoor soldaten snel bewapend en effectief waren. Ze konden pantsers van dichtbij doorboren, waardoor ze zelfs een bedreiging vormden voor zwaar bewapende ridders. De Hospitaalridders en andere militaire ordes gebruikten kruisbogen in belegeringen en veldslagen, waarbij ze vaak pavises, een groot type schild, gebruikten als bescherming tijdens het herladen. Voor het herladen gebruikte men de enkel voet (bij kruisbogen met minder torsie/vuurkracht) of hierbij een aan de riem bevestigde haak, die de pees vast kon houden.

Ondanks hun doeltreffendheid waren kruisbogen controversieel; paus Innocentius II had eerder het gebruik ervan tegen christenen veroordeeld, maar ze bleven tijdens de kruistochten op grote schaal gebruikt worden in heel Europa en het Heilige Land.

Afbeelding X: Cambridge MS O.9.34 *Romance of Alexander*, Folio 6r (1250), [HBA MS.13 Aschaffenburg Golden Gospels, f.18v](#) (Duitsland, 1225-1275), [MS M.638, fol. 10v](#) (Frankrijk, 1250)

KAMPUITRUSTING

GEBRUIKSVOORWERPEN

BORDEN EN BESTEK

De vork was rond 1250 nog een vreemde eend in de bijt. Voor zover er niet met handen gegeten werd, gebruikte de adel vaak een smeedijzeren prikker. In feite een vork met maar één tand. Pas in de late 13e eeuw kwam een tweetandige vork in omloop. Hiernaast gebruikte men een smeedijzeren mes en een smeedijzeren lepel. De lepel mocht uiteraard ook uit hout zijn gesneden.

Kommen en borden konden vervaardigd zijn uit hout, in dat geval werden ze op een (wip)draaibank gemaakt door een kundige houtsnijder. In sommige gevallen waren kommen en borden ook van aardewerk gemaakt.

MOKKEN EN BEKERTJES

Drinkgerei was veelal van hout of aardewerk, in de vorm van kroezen. Ook hier was het vooral praktisch en was het drinkgerei niet versierd. Drinkhoorns werden niet gebruikt.

MESSEN

Niet-adellijke lieden aten met hun handen of gebruikten een dolk of een zakmes voor het voedsel. Mensen van adel konden zich vaak een besteksetje permitteren en hier zat dan ook een apart eetmes bij.

VELDFLESSEN

Veldflessen waren vaak van hout, leder of zoals hieronder gemaakt van een kalebas. Het is mogelijk dat de kalebas naar Europa is gekomen vanuit het oosten, maar duidelijke bronnen hierover ontbreken.

Waterzakken in de vorm van magen van vee of andere dieren werden niet gebruikt.

*Here's Saint Martin in Zillis Switzerland, painted in 1140.
A Calebas was used a lot, at least we have many depictions of it. Works also very well.*

BIJLAGE 1

LINKS NAAR WEBSHOPS

Smeden

The Art of Swordmaking

Prachtige hoogwaardige zwaarden volledig naar wens gemaakt. Daar is het kostenplaatje ook naar, en waarschijnlijk wil je dit zwaard niet voor re-enactment doeleinden gebruiken. Maar heb je het budget en wil je een hoogwaardige replica van een 13^e eeuwse zwaard, dan ben je bij deze smid aan het goede adres.

Fabri Armorum

Kundig gemaakte en kwalitatief goede zwaarden, bijlen, dolken en schedes voor een schappelijke prijs. Hier kun je helemaal zelf je zwaard naar wens samenstellen, van pommel tot pareerstang en de kleur van het leder.

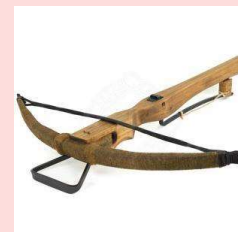
Tomala

Een Poolse smid die prachtige reproducties maakt van met name ketelhoeden op basis van de Maciejowski Bijbel.

Outfit4Events

Deze firma uit Tsjechië heeft een groot assortiment uitrusting, van helmen tot maliën en kamp-artikelen. Bijzonder is hun collectie kruisbogen, die je eigenlijk nergens anders vindt.

Allbeststuff

Een firma uit India die, ondanks de twijfelachtige website, ontzettend goede maliën levert tegen aantrekkelijke prijzen. Absoluut de moeite waard om te overwegen.

True History Shop

Een Russische smid die prachtige periode-correcte helmen maakt, op maat en geheel naar wens. Vooral de grote helmen en ketelhoeden springen eruit. Absoluut de moeite waard om te overwegen. Hij maakt een aantal grote helmen die recentelijk gevonden en onderzocht zijn, zoals de Lucera- en Oostenrijkse grote helm.

BIJLAGE 2

EVOLUTIE VAN DE HELM

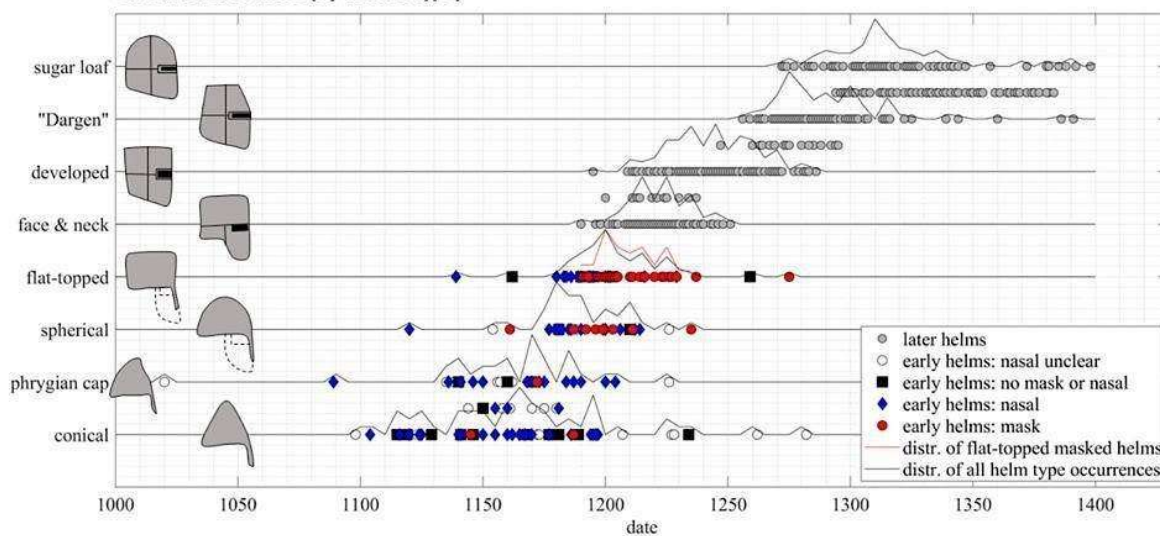
ONTWIKKELING VAN DE HELM

In deze bijlage vind je meer infographics uit het onderzoek van Pavel Alekseychik, plus aanvullende voorbeelden van historische afbeeldingen van diverse helmtypes.

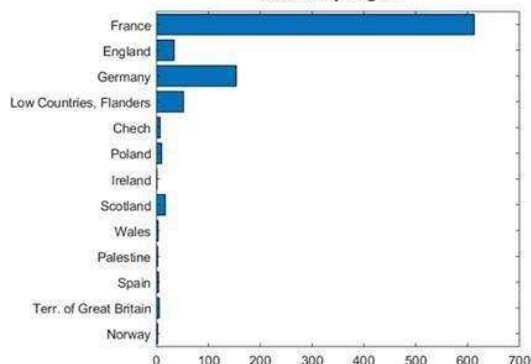
Helmet evolution based on 887 seals and bracteates from western Europe

Pavel Alekseychik (2019) (ORCID: 0000-0002-4081-3917)

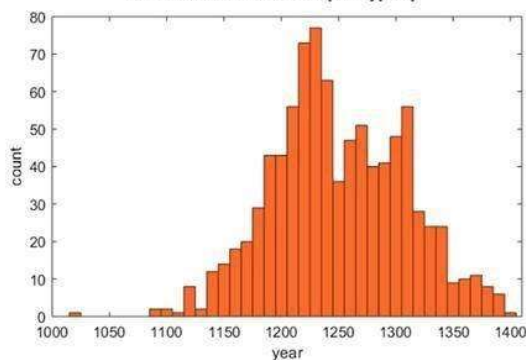
Distribution of dates (by helmet type)

Count by region

Distribution of dates (all types)

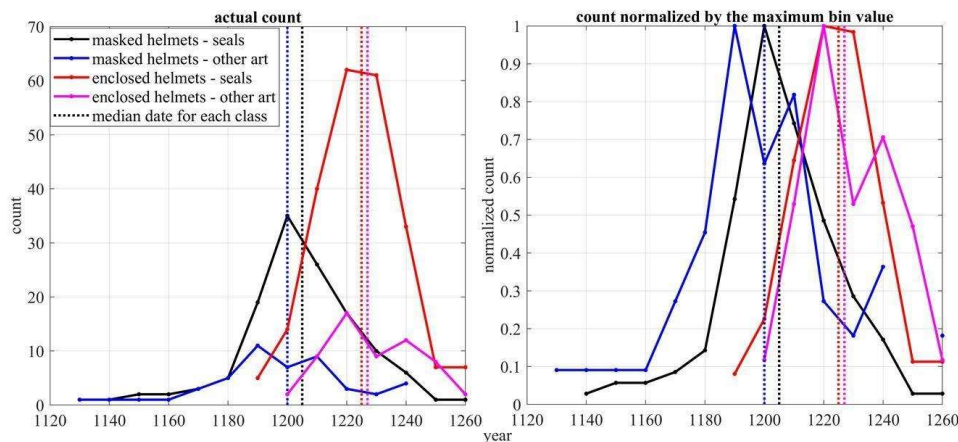

Afbeelding 48: de ontwikkeling van de helm in de 13^e eeuw. Vlnr is dat de ronde neushelm, de faceplate helm, de transitionele helm, de vroege grote helm en tenslotte de ontwikkelde grote helm (Dargen type).

Pavel Alekseychek vergelijkt ook het aantal visuele representaties in zegels met afbeeldingen in andere visuele media (zoals manuscripten). Geheel tegen de verwachting in (hij verwachtte dat zegels een eerdere ontwikkeling zouden laten zien naar de gesloten helm) zien we een opvallend overeenkomstig verhaal ontstaan, en beide bronnen ondersteunen hetzelfde verloop in de evolutie van de gesloten helm.

Number of masked and enclosed helmets found in seals *versus* other visual arts

- Accounting for the error in dating (typically ± 10 years), the curves for seals and other arts follow identical curves. The difference in median dates is very insignificant as well.
- The earlier hypothesis that seals show a significantly earlier evolution than the other arts is disproved.
- Other arts, however, show deviations from normality that are possibly the result of changing artistic canons, thus are less representative of the actual helmet usage than the seals.

Neushelm in manuscript

Afbeelding 49: Een late neushelm met zelfs een conisch profiel uit Manuscript BSB Cgm 8345 Weltchronik, Folio 100v (1280)

Transitionele helmen in manuscript

Chartres Cathedral window w. 7 (Delaport 38) Panel 15 Fighting the infidels (1218); daarnaast een muurschildering in Schloss Rodenegg, Zuid-Tirol (1200-1210)

Pothelm of heaume in manuscript

Codex. membr. 37, manuscript geproduceerd in Engelberg, tegenwoordig Zwitserland (1210-1232)

Chapel-de-fer in manuscript

Afbeelding 50: Alle Ketelhoeden uit de Maciejowski-bijbel

HET SCHILDEREN VAN HELMEN

In diverse manuscripten zien we beschilderde helmen opduiken. Toch kunnen we door het gebrek aan concreet archeologisch bewijs niet vaststellen dat dit daadwerkelijk in deze periode werd gedaan. We hebben alleen de afbeeldingen in manuscripten om ons op te baseren, en daarmee is het niet duidelijk of we naar een historisch feit kijken of naar de artistieke vrijheid van de schilder. Op z'n best is de geschilderde helm gebaseerd op speculatie.

Het beschilderen van de helm blijft dus een discussiepunt, en zien we zowel voor- als tegenstanders binnen de *levende geschiedenis*-community. Het beschilderen van de helm in onze vereniging is vooralsnog wel toegestaan.

BIJLAGE 3

PRODUCTIE VAN MALIËN

MATERIAAL

Maliën zijn gemaakt van ijzer en niet van staal. Ijzer is een element dat in de natuur wordt aangetroffen, en wordt al eeuwen gebruikt door mensen. Het gebruik van staal kwam daarentegen pas in de 10^e eeuw sterk op door een beter begrip van het productieproces.

Staal is een legering van ijzererts en koolstof. De combinatie van deze elementen helpt om staal uiteindelijk sterker te maken dan ijzer vanwege het dichte materiaal en de aard ervan. Vandaar dat wapens en gereedschap vaak van staal zijn gemaakt. Ijzer is doorgaans wel gemakkelijker in producten te gieten dan staal.

DRAAD TREKKEN

We hebben een vrij accuraat beeld van hoe maliën gemaakt werden. De draad voor maliën werd doorgaans getrokken. Dat wil zeggen dat een staaf ijzer door een smalle, tapse opening wordt getrokken waardoor deze langer en dunner wordt. Dat proces kan een aantal malen herhaald worden totdat de gewenste dikte bereikt is.

De draad wordt vervolgens op een stang gedraaid, wat daarmee de diameter bepaalt. Na het draaien wordt de draad losgeknipt in ronde stukjes draad die de basis van ieder ringetje vormen.

Gedurende het proces worden de ringetjes “gegloeid” (*annealing*). Dit is een warmte-behandelingsproces dat de fysische en chemische eigenschappen van het ijzer verandert. Simpel gezegd wordt daarmee het ijzer weer iets zachter en geschikt om te verwerken.

SOLIDE RINGEN

Er zijn drie manieren om tot een solide ringetje te komen. De eerste manier is het materiaal stansen uit een dunne plaat ijzer. Met een *punch* wordt er een rondje uit het materiaal geslagen. Hiermee gaat wel veel materiaal verloren, en dat is waarschijnlijk de reden dat men uiteindelijk ook weer terugging naar volledig geklonken maliën na de intrede van *wedge riveted* mail.

Een andere manier is om een soort stalen “priem” door het metaal heen te drijven. Deze manier van ringetjes maken geeft een stuk minder materiaalverlies.

Tot slot kunnen de ringetjes ook aan elkaar gelast worden door middel van *fire welding*. Dat betekent het ijzer verhitten en de overlappende delen van het ringetje smeden tot een solide ring.

Dome-Riveted

Wedge-Riveted

Clamp-Riveted

Punched

Drifted

Welded

BIJLAGE 4

MALIËN VOOR DE ADEL?

Als we het over maliën bepantsering hebben dan denken we vaak aan ridders vanuit de (lage) adel. Maar een flink deel van de militaire tak (cavalerie) bestond echter uit sergeanten. Wie waren deze mensen?

In de 13e eeuw ontwikkelde zich in de steden van Europa en het heilige Land een eigen "esprit de corps", waar burgers zich samenpakten om in tijd van conflict de wapens op te nemen. Onder de adellijke laag vormde zich een nieuwe laag van welgestelde burgers, landeigenaren, jongere zonen van rijke handelaren, etc. die flink op de sociale ladder stegen maar zelden de connectie met de aristocratie konden maken. Er bleef dus altijd een sociaal onderscheid, ondanks dat een sergeant qua uitrusting niet onder hoeft te doen voor een ridder.

De cavalerie in een middeleeuws leger ontwikkelde zich tot een hele gevarieerde groep, waar de hoogste edelen, kleine landeigenaren en sociale "klimmers" (die vaak de uitrusting van een strijder te paard maar ternauwernood konden betalen) deel van uit konden maken. Ook de Orde van St. Jan maakte gebruik van sergeanten, al werden ze bij de Tempeliers meer ingezet.

In de Hoge Middeleeuwen is maliën bepantsering daarmee ook beschikbaar voor de lagere rangen. Bewijs vinden we onder andere in de Engelse *Assize of Arms* uit 1181. Dit was een proclamatie van koning Hendrik II van Engeland betreffende de verplichting van alle vrije mannen van Engeland om wapens te bezitten en te dragen in dienst van koning en rijk en trouw te zweren aan de koning, op straffe van "wraak, niet alleen op hun land of bezittingen, maar op hun ledematen".

De eerste drie bepalingen geven een interessant beeld van wat er verwacht werd van de uitrusting van ridders, landeigenaren en burgers:

- *Whoever possesses one knight's fee shall have a shirt of mail, a helmet, a shield, and a lance; and every knight shall have as many shirts of mail, helmets, shields, and lances as he possesses knight's fees in demesne.*
- *Moreover, every free layman who possesses chattels or rents to the value of 16m. shall have a shirt of mail, a helmet, a shield, and a lance; and every free layman*

possessing chattels or rents to the value of 10m. shall have a hauberk, an iron cap, and a lance.

- *Item, all burgesses and the whole community of freemen shall have [each] a gambeson, an iron cap and a lance.*

BIJLAGE 5

SQUARE-BIB COIF

1150-1170
Codex 78 A 6,
Mosaner Psalter

1160 (Lower Lorraine)
Evangélaire Averbode, Liege Ms 363B

1200-1217 Cividale MS. CXXXVII Elisabethpsalter

(a rare back view)

1240 Hainburg, Vienna gates

1245-1250 Würzburger
Psalterfragment BL Ms. Add. 17687

1245 Psalter der Mechthild

1225-1275 Castle Library,
Aschaffenburg MS 13
Mainzer Evangelium

1256 Der Welscher Gast
Cod. Pal. germ. 389

13 Codex Vindobonensis
Palatinus 1898

1250-1300,
Magdeburg Cathedral St Maurice

1275-1300
a church in Halberstadt

1220-1280 (?), BLB Karlsruhe 410

1265 BSB Clm 23094 Psalter,
from Magdeburg, Bayerische Staatsbibliothek

Coifs fastened with laces
passing under the armpit

Holy Roman Empire

1180-1190, Arles, St Trophime

1210 (unknown MS)

1220-1230, ÖNB Han. Cod. 1179
- Bible Moralisee

1225-1250, ONB Han. Cod. 2554 -- Bible
Moralisee

1246-1250, Morgan
M.730 Psalter-Hours
of Guiliys de Boisieux

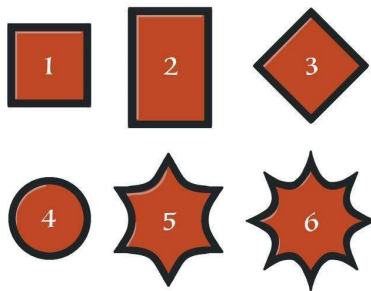
Closely related manuscripts

France

BIJLAGE 6

AILLETTES

Common Ailette Shapes

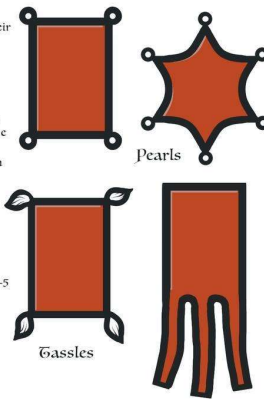
Aillettes were primarily in-use from 1270-1340. Their purpose is thought to be primarily for heraldic display, though some argue that they may have been used as a defense.

Contemporary references for aillettes describe various materials such as wood, hardened leather, and even parchment. They varied in shape, but the most common form was the rectangle. Some aillettes were adorned with pearls, such as those in the inventory of Piers Gaveston.

A reference to aillettes is found in the Tower of London Armory's Inventory of 1344 by Robert (Hildenhall).

"I pair of aillettes of red velvet with silver gilt leopards, for the tournament." - E. 372/198 rots 34-5

Variations and Additaments

Pearls

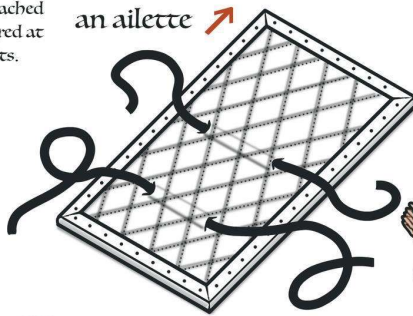
Gassles

Gails

Aillettes shown to be attached and secured at two points.

Reconstruction of an ailette

Based on Monumental Brass of Nicolas des Armoises, d. 1303 Séchault, Ardennes, France

Ailette's shown attached to the top of the shoulder and laced through maille rings, then tied beneath the arm.

Contemporary depictions of aillettes

A - Sculpture, Belgium 1340-1360
B - RL Additional 4230 Luttrell Psalter Folio 202v
C - Cod. Pal. germ. 848 (Codex Manesse) Folio 86r
D - BNF Français 1413 Le Chevalier en Lion Folio 118v
E - BL Royal 14 E III Folio 94r
F - KA 20 Spiegel der Historien Folio 147r
G - KA 20 Spiegel der Historien Folio 214r
H - Pechenham effigy of Graf Arnold von Klee (d1140) Pfarrkirche St. Mariä Himmelfahrt, Klee, Germany (effigy dated to c1320-1330)
I - BNF Français 122 Folio 67v
J - MS. Beih. 364 Folio 43v

BIJLAGE 7

BIBLIOGRAFIE

MANUSCRIPTEN

Voor dit handboek is een hele reeks manuscripten geraadpleegd, met een focus op West-Europa in de periode 1220-1250. Daar waar dit extra context biedt zijn ook vroegere of latere bronnen geraadpleegd. Alle geraadpleegde manuscripten in dit handboek zijn terug te vinden in de bijschriften onder alle afbeeldingen.

PUBLICATIES

1. Nicolle, D. (2002). *Arms and armour of the crusading era, 1050-1350*. London: Greenhill Books.
2. France, J. (2020). *Western warfare in the age of the Crusades, 1000-1300*.
3. Severin, D. (2018). *Equipment handbook Comthurey Alpinum Hospitaller 1180 a.d. Comthurey Alpinum*.
4. *Battle of Eversham 1265, male equipment & accoutrements guide, civilian and military version 1.0* (2020)
5. Burgess, E. M. (January 01, 2013). *The mail-maker's technique*. *Antiquaries Journal*, 33.
6. Burgess, E. M. (1953). *Further research into the construction of mail garments*. London: publisher not identified.
7. Nicolle, D., & Hook, C. (2002). *Knight hospitaller. 1100-1306*, Reprinted 1 1.
8. Oakeshott, R. Ewart (1996) [1960]. *The Archaeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry*. Mineola, New York: Dover Publications. ISBN 978-0486292885. (via Google scholar, p. 284)
9. George Cameron Stone (2 July 1999). *A Glossary of the Construction, Decoration, and Use of Arms and Armor: In All Countries and in All Times*. Courier Dover Publications. p. 424. ISBN 978-0-486-40726-5. Retrieved from: https://books.google.nl/books?id=J5PgapzD6FoC&pg=PA424&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

ONLINE BRONNEN

10. Karlsschrein, Shrine of Charlemagne, Aachen Cathedral, Germany c.1215
Retrieved from: <http://warfare.gq/13/Karlsschrein.htm>
11. Detailed helmet timeline in the transitional period of the 12th - early 13th centuries, Pavel Alekseychik. Retrieved from:
<https://www.facebook.com/groups/xiiicenturyeuropeanarmour/permalink/2290764067886596/>
12. Assize of Arms of 1181, Retrieved from
https://en.wikipedia.org/wiki/Assize_of_Arms_of_1181
13. Sebastian from Augsburg, Germany (studied Material Scientist). Materials For Making Chain Mail Armor, Retrieved from:
<https://www.ironskin.com/materials-for-chainmail/>
14. Mail: Unchained. An article by Dan Howard.
Retrieved from: http://myarmoury.com/feature_mail.html